

Adalette Erişimde Yeni Bir Yol: Pro Bono

Mesleki Sorumluluk Olarak Ücretsiz Hukuki Hizmet

İdil Elveriş

TESEV
DEMOKRATİKLEŞME
PROGRAMI

TESEV SUNUŞU

Türkiye’de insan hakkı ihlallerine uğrayanların adalette erişiminin önündeki birçok engelden biri de ücretsiz hukuki hizmetlerin yetersizliğidir. Maddi durumu yeterli olmayanların adalette erişimini sağlamak üzere adli yardım ve müdafilik olarak iki ayrı mekanizma bulunmakta, ancak bunların işlerliği sorgulanmaktadır. Diğer taraftan özellikle bu tür davalarda avukatların gönüllü çabaları ile yürütülen hukuk mücadelesi bireysel çabalar olduğundan hem stratejik hukuki bir yaklaşım yakalamak güç olmaktadır, hem de maddi olarak sürdürülebilir bir durum olmamaktadır.

İdil Elveriş tarafından hazırlanan bu rapor, özellikle Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde yaygınlaşmış ve kurumsallaşmış pro-bono uygulamasını tanıtıyor. Maddi imkânı kısıtlı olan kişi veya kuruluşlara, ücretsiz veya çok az bir ücret karşılığı verilen hukuki hizmet olarak tanımlanan pro bono uygulamalarının dünyada nasıl ortaya çıktığı ve nasıl yaygınlaştığı hakkında bilgi sunan rapor, bu tür uygulamaların hem avukatlar hem de sivil toplum kuruluşları (STK) açısından sağladığı kazanımları da aktarıyor.

Türkiye’de özellikle 1990’lardan sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gibi uluslararası mekanizmalara başvuru yolunun açılması ile hukuk STK’lar tarafından bir mücadele alanı olarak kullanılmaya başlanmış ve sivil toplumun hak farkındalığı artmıştır. Bundan hareketle pro bononu Türkiye’de yaygınlaşmasının koşullarının oluştuğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan pro bononun önünde avukatlık kanunundaki düzenlemeler ve sivil toplum ile avukatlık şirketlerinin farklı iş yapma biçimleri gibi bir dizi yasal ve kültürel engel de bulunuyor.

Rapor, yargıda etkinlik ve adalette erişimin güçlendirilmesi temel hedefleri ile yürütülen yargı reformu kapsamında dikkate alınması gereken bilgiler sunuyor. Aynı zamanda özellikle insan hakları mücadelesinde uygulaması yaygınlaştırılabilecek bir yöntem olarak da pratik öneriler içeriyor.

TESEV Demokratikleşme Programı tarafından Ocak 2013’te Londra’da düzenlenen Pro bono Hukuk Hizmetleri Çalışma Ziyareti’nin raporu da bu çalışmaya ek olarak sunulmuştur. İngiltere’de hukuk firmaları ve sivil toplum kuruluşlarının insan hakları alanında kurduğu farklı işbirliği modelleri hakkında bilgiler içeren bu rapor, kurumların finansal sürdürülebilirlik yöntemleri, çalışma biçimleri ve stratejik dava yürütücülüğü hakkında somut örnekler sunmaktadır.

İdil Elveriş, 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. Hukuk Yüksek Lisans derecesini 1998 yılında New Orleans’ta bulunan Tulane Üniversitesi’nden aldı. Avukat ve hukuk danışmanı olarak New York, Kosova, Britanya ve İstanbul’da çalıştı. 2003 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi’ne katılarak, Türkiye’de hukuk kliniklerinin öncülüğünü yaptı. İlgili alanları arasında adalette erişim, hukuk ve siyaset, yargı ve alternatif uyuşmazlık çözümleri yer almaktadır. 2002 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi doktora programını bitirerek Doktor ünvanını elde eden Elveriş, halen aynı üniversitede Hukuk Fakültesi bünyesinde Yardımcı Doçent olarak görev yapmaktadır.

1. PRO BONO NEDİR?

Maddi imkânı kısıtlı olan kişi veya kamu yararına çalışan gönüllü kuruluşlara, avukatlık ücreti almaksızın veya çok az bir ücret karşılığı verilen hukuki hizmete pro bono denmektedir.¹ Bu tanımdaki önemli noktalar; avukatlık hizmetinin toplum yararına yapılması, bu hizmetin ücretsiz olarak verilmesi ve avukatın bu işi gönüllü olarak yapmasıdır.

Bütün bunların yanı sıra bu tanıma; verilen avukatlık hizmetinin, vekâlet ücreti ödeyen bir müvekkile verilen hizmetle aynı kalitede sunulması ve bu hizmetin mesleki bir görevin² icrası olarak görülmesi gereklilikleri de eklenebilir. Kişilerin, tanıdıkları ya da akrabaları için yaptıkları işler ise pro bono tanımına girmez. Herhangi bir konuda hukuki durumun ne olduğuna dair danışmanlık verilmesi, hukuki belgeler düzenlenmesi, idari makamlara hukuki sonuçlar doğuran başvurular yapılması, kanun ya da sözleşme metinleri ya da belirli konularda raporlar yazılması ve mahkemede hukuki temsil sunulması gibi birçok konu hukuki hizmet kapsamına girmektedir.

Pro Bononun Yaygın Olarak Kullanıldığı Ülkeler

Ücretsiz hukuki hizmet sunumunun, devlet olmaksızın toplumun kendi kendine bir araya gelerek gönüllü faaliyette bulunma geleneğinin oldukça yerleşik olduğu Anglo-Sakson dünyasında, özellikle de ABD’de sıkça kullanılan bir uygulama olduğu bilinmektedir.³ Daha sonraları ceza davalarında, maddi imkânı olmayan şüpheli veya sanığa, devlet tarafından bir avukat atamanın yolu mahkeme kararıyla⁴ açılmıştır. Sonrasında bu hizmeti sunan kurumlar kurulmuşsa da hukuk davalarında bu uygulamayı kullanmak kısmen mümkün olabilmektedir. Federal hükümet tarafından Legal Services Corporation adlı bir kurum kurulmuştur. Ancak bu kurum, merkezi bir nitelik arz etmemiş ve hizmeti kendisi sunmamıştır. Ayrıca ABD’deki siyasi dengeler nedeniyle birçok kurumla işbirliği yapmak, elindeki kaynakları bu kurumlara dağıtarak hizmeti onlara gördürmek durumunda kalmıştır.⁵ Söz konusu siyasi dengeler, sonraki dönemlerde kuruluşun kaynaklarının kısılmasına neden olmuştur.⁶ Oysa o dönemlerde ABD’de hukuki hizmetlerden yararlanmak için gereken kriterleri karşılayan 50 milyona yakın insan bulunduğu ifade edilmektedir.⁷

Ücretsiz hukuki hizmet sunumunu cılız bir gönüllü girişim olmaktan çıkararak bu uygulamanın giderek yaygınlaşmasını sağlayan süreç bu şekildedir. Ancak yine de hukukun teoride herkese vaat ettiği eşitlikle, uygulamada sadece maddi imkânı olanların avukat tutabilmesi arasındaki uçurum bir türlü kapatılamamıştır. Nitekim bugün bile ABD’de, yoksulların hukuk davalarındaki ihtiyaçlarının 4/5’inin karşılanamadığı belirtilmektedir.⁸ Böylece pro bono, özellikle son yirmi beş-otuz yılda giderek kurumsallaşmıştır.⁹

1 Hukuk sözlüğünden alınan bu tanım için bkz: <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Pro+Bono>.

2 Cummings S. (2004) The Politics of Pro Bono, 52 UCLA Law Review 1, 1-144, s. 4.

3 Agm, s. 4.

4 Gideon v. Wainwright, 371 U.S. 335 (1963).

5 Sandefur R. L. (2007), Lawyers’ Pro Bono Service and American-Style Civil Legal Assistance, Law & Soc. Rev. Vol. 41, No: 1, 79-112, s.80.

6 Cummings, s. 17.

7 Sandefur, agm, s. 80.

8 Rhode D. (2005), Pro Bono in Principle and Practice, Stanford: Stanford University Press, s. 27.

9 Cummings, s. 4.

Hukuki hizmetler piyasasında yaşanan değişim de bu kurumsallaşmaya katkı sağlamıştır. Özellikle 1950'lerden sonra Batı'da avukat sayıları dört-beş kat artmış¹⁰ ve hukuk daha önce düzenlenmemiş olduğu birçok yeni alana el atmıştır. Kısacası hukuk ve avukatlar, insanların hayatına daha fazla müdahil olmaya başlamıştır. Sayıları gittikçe artan avukatlar, hukuk bürolarında bir araya gelerek çalışmaya başlamışlardır.¹¹ Böylece tek başına çalışan ve bir uzmanlığı olmayan geleneksel avukat tipinden uzaklaşmıştır. Bugün gelişmiş ülkelerdeki avukatlık piyasasına bakıldığında, bin avukatın çalıştığı hukuk bürolarının bulunduğu hatta bu büroların şubeleştiklerini görmek de mümkündür. Bu süreç, aynı zamanda avukatları geldikleri mahallelerden uzaklaştırarak¹² büyük ofislere hapsedmiştir.

İnsan kaynağına sahip olma bakımından büyük avukatlık bürolarının pro bono hizmet sunumu için ideal koşulları taşıdıkları düşünülebilir.¹³ Diğer yandan, bu tarz bürolarda uzmanlaşma hatta giderek sektörleşme yaşanmakta, avukatların çalıştığı işler adliye odaklı olmaktan ziyade daha çok hukuki işlem niteliği arz etmektedir. Bu hukuki işlem tarzındaki işlerse genelde sözleşme yazılması ve belge hazırlanmasını gerektirip insani teması en aza indirmektedir. Uzun saatler çalışılmasının standart olduğu bu hukuk bürolarında yapılan işlerin rutinliği, kişilerde mesleki tatmin arayışı yaratmaktadır. Bu anlamda büyük bürolar için pro bono, bir kazan-kazan seçeneği olmaktadır. **Pro bono; mahkemeye gitmeyen, müvekkille temas etmeyen avukatlara hem kendilerini bu alanlarda geliştirme hem de toplumsal sorunlarla ilgilenme dolayısıyla mesleki tatmin yaşama imkânı doğurmaktadır.** Ayrıca pro bono ile hem mesafe hem de maddi imkândan dolayı hukuki hizmetlere uzaklık sorunu yaşayan kişilere veya sivil toplum kuruluşlarına hukuki hizmet sunulmaktadır. Pro bono, aynı zamanda hukuk bürolarına, başarılı yeni mezunları aralarına katma ve büroda tutma imkânı da sağlamaktadır.¹⁴ Çünkü genç kuşaklar sadece maddi kazanç değil mesleki tatmin de aramaktadır.

Elbette, bütün bunlar pro bononun sadece büyük hukuk büroları tarafından yapılabilecek bir şey olduğu anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda, ABD'de Baroların pro bonoya olan olumlu tavırları örnek olarak gösterilebilir. Barolar, tüm avukatları pro bono hizmeti sunmaları yönünde cesaretlendirmiştir.¹⁵ Bunu yaparak Barolar; hukuki hizmetlerin sadece maddi imkânı olanlara sunulan bir şey olamayacağını, eğer ortada avukatlık tekeli gibi bir ayrıcalık¹⁶ varsa bu ayrıcalığın bir toplumsal sorumluluk ile dengelenmesi gerektiğini, bu nedenle de avukatların herkesin adalete erişimini sağlamakla yükümlü olduklarını vurgulamaktadır. Pro bono uygulaması, zorunlu olma

10 Lewis P.S.C. (1986), A Comparative Perspective On Legal Professions in the 1980s, Law & Soc. Rev. Vol. 20 no. 1, 79-91.

11 Abel R. (1986), 'The Transformation of the American Legal Profession', Law & Soc. Rev. Vol. 20 no. 1, 7-17.

12 Moving Past Resistance: Pro Bono in Brazil and the U.S., An Interview with PILnet's Ed Rekosh, 13 June 2012, <http://www.pilnet.org/media-coverage/147-the-duty-of-advocating-for-the-needy.html> (Erişim tarihi: 13 Ocak 2014).

13 Cummings, s. 32.

14 Cummings, s. 33.

15 Örneğin 1 Ocak 2015'ten sonra New York barosu üyesi olacak herkesin yılda elli saat pro bono hizmet sunması zorunlu hâle gelecektir.

16 Cummings, s. 31.

yolunda ilerlemektedir.¹⁷ Bunu desteklemek için Barolar, her yıl pro bonoya en önemli katkıyı yapan avukatlara ödül vermekte ve bunu yapan avukatlara görünürlük sağlamaktadır. Çünkü pro bono, meslek için de bir itibar kazanma aracıdır. Nitekim ABD’deki hukuk fakülteleri de bu fikri benimsemiş ve öğrencilerin, hukuk fakültesinden mezun olabilmeleri için 20 ile 70 saat arasında pro bono iş yapmaları veya benzer bir faaliyette bulunmaları kuralı kabul edilmiştir.¹⁸

Pro bono, hukuk dünyasında sadece hukuk büroları tarafından kabul görmemiş, şirket içi hukuk departmanlarının da uyguladığı bir şey hâline gelmiştir. Buna örnek olarak General Electrics,¹⁹ Coca Cola, McDonalds,²⁰ BNP Paribas gösterilebilir. Ayrıca sadece Anglo-Sakson dünyasında değil, Latin Amerika ve Avrupa’da da bu uygulama gittikçe yaygınlaşmaktadır. Öyle ki, Avrupa Pro Bono Forumu’nun yedincisi 2013 yılında Varşova’da²¹ düzenlenmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, pro bono sadece hukuk davalarında sunulmaz; şahıslar kadar çeşitli sivil toplum kuruluşlarına destek verilmesi anlamına da gelir. Örneğin Brezilya’da avukatların sadece sivil toplum kuruluşlarına yönelik pro bono hizmeti vermesi kabul edilmiştir.

2. TÜRKİYE’DE HUKUK VE AVUKATLIK

Türkiye’de ne toplumda ne serbest mesleklerde devletten bağımsız iş görme anlamında köklü bir gönüllülük geleneği yoktur. Hatta Türkiye’de sivil toplumun çok eski bir tarihi olmadığı bilinmektedir. Diğer yandan, özellikle son yıllarda hukukla ilgili bir dönüşümün yaşandığını söylemek de mümkündür. Cumhuriyet geleneğinde devlete ait bir alan olarak kurgulanmış olan hukuk, devlet tarafından üretilmiş ve devlet lehine işlemiştir. Ancak özellikle **1990’larda uluslararası insan hakları mekanizmalarının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne bireysel başvuru veya çeşitli uluslararası sözleşmelerin kabulünden sonra, Kürt sorunu ve kadın hareketi başta olmak üzere, toplum da hukuku kendi lehine kullanabilmeye başlamıştır.** Daha sonra başka alanlardaki sivil grupların da (çevre, LGBT, asker hakları, gündelik işçiler) hukuk eliyle tanınma, sorunlarına hukuki koruma ve hak talep ettiği görülmüş ve bu sayede hiç gündeme gelmeyen toplumsal meseleler yargıya taşınmıştır. Bu durum, kişilerin hak farkındalığının arttığını göstermektedir.

Sivil toplum, söz konusu hukuki başarıları kendini bu konularda çalışmaya adanmış avukatları eliyle başarmışsa da bu avukatlık hizmetlerinin çoğu zaman ücretsiz, bazen de çok düşük bedeller karşılığında verildiği düşünülebilir. Bu anlamda, **Türkiye’de ücretsiz veya düşük bedelle hukuki hizmet sunum örnekleri vardır. Ancak söz konusu hizmetin giriş bölümünde değinilmiş olan pro bono öncelikleriyle verilmiş olduğu söylenemez. Bu, daha çok literatürde “cause lawyering” (Türkçe’ye belirli bir gaye için**

17 Bu konu ile ilgili tartışmalar için bkz. Christensen B.F. (1981), The Lawyer’s Pro Bono Publico Responsibility, American Bar Foundation Research Journal, 1981:1, 1-19.

18 Rhode, s. 23.

19 <http://www.bizjournals.com/louisville/print-edition/2012/12/14/at-general-electric-pro-bono-work.html?page=all>, Erişim tarihi: 14 Ocak 2014.

20 Cummings, s. 63.

21 <http://probonoforum.eu/>.

yapılan avukatlık şeklinde çevrilebilir) olarak anılan ve sosyo-ekonomik veya siyasi statükoyu değiştirmeyi hedefleyen²² bir avukatlık şeklidir. Bu tür avukatlıkta da müvekkile hukuki hizmet sunulmaktadır ancak ortada siyasi-ideolojik siyasa yapımı sağlama veya moral nedenler gibi vekil-müvekkil ilişkisini değiştiren bir avukatlık söz konusudur. Bu anlamda müvekkile hizmet; siyasi, ekonomik veya ideolojik gayeye hizmetin araçlarından biridir.²³ Bu anlamda siyasi ve tartışılır faaliyetlerde bulunmak yoluyla bir takım düşünceleri savunmak, bu tür avukatlığın ayrıt edici yanı olarak düşünülebilir.²⁴ Türkiye’de Çağdaş Hukukçular Derneği, İnsan Hakları Derneği veya Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı gibi grupların kendi siyasi gündemleri açısından stratejik buldukları bazı davaları ulusal veya uluslararası platformlara taşımaları bunun örnekleri olarak sayılabilir.

Türkiye Avukatlık Piyasasındaki Yakın Dönem Dönüşüm

Türkiye’de avukatlık piyasası, özellikle büyük şehirlerde bir dönüşümden geçmektedir. Bugün Türkiye’de avukat sayısı 80 bine ulaşmıştır.²⁵ Avukatlar özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde toplanmıştır.²⁶ İstanbul Barosu’na bağlı avukatlarla yapılan bir saha araştırmasına göre ücretli ve/veya sigortalı ve resmi/özel kurumda çalışan avukat oranı % 30’lardadır.²⁷ Özellikle 24 Ocak 1980 sonrası dönemde benimsenen ekonomik modelin yarattığı büyüme, ticarileşme ve globalizasyon avukatlık piyasasını genişletmiş, Türkiye’de hukuk için yeni uygulama alanları doğurmuştur. Bu da hukuk okumak isteyenlerin sayısında büyük bir artış meydana getirmiş, hukuk büroları büyümüş, hatta uluslararası bürolar Türkiye’de şube açmıştır. Bunun sonucunda İstanbul’da ticari alanlarda çalışan global hukuk büroları doğmuştur.

Tüm bu olumlu gelişmeler, kurumsal hizmet alıcılarını etkilemiştir ancak gerçek kişi müvekkiller bakımından durum farklıdır. **Türkiye’de, kişiler için avukatlık hâlâ yaygın ve kolay erişilen bir hizmet değildir.** 2007 yılında Türkiye’de şehirli nüfusu temsil kabiliyeti olan bir örneklem uyarınca yapılmış olan Adalet Barometresi araştırmasına²⁸ göre şehirli nüfusun sadece % 18,5’u avukat tutmuştur. Erkeklerin avukat tutma oranı, kadınların iki katıdır ancak buna rağmen bu oran % 24,3’te kalmıştır.²⁹ Araştırma kapsamında, ayda 2000 TL ve daha üstüyle en yüksek gelir grubunda olanların bile sadece % 23,5’unun avukat tuttuğu anlaşılmaktadır.³⁰ Aynı araştırma kapsamında kişilere neden avukat tutmadıkları sorulduğunda, verilen ilk cevap kişinin kendini savunabileceğini düşünmüş olması (% 73,53), ikinci cevapsa hizmetin pahalı

22 Sarat A. Scheingold S. (1998), *Cause Lawyering and the Reproduction of Professional Authority: An Introduction in Cause Lawyering*, Sarat A Scheingold S (Eds), New York Oxford: Oxford University Press, s. 4.

23 Age.

24 Age, s. 7.

25 31 Aralık 2012 tarihi itibarıyla avukat sayısı 78.218’dir. Bkz: <http://www.barobirlik.org.tr/Detay16995.tbb>.

26 Keza TBB verilerine göre, 78.218 avukatın 47.158’i İstanbul, Ankara ve İzmir Barolarına kayıtlıdır.

27 Akbaş K. (2011), *Avukatlık Mesleğinin Ekonomi Politikası*, Ankara: Nota Bene Yayınları, s. 230.

28 Kalem, S., Jahic, G., ve Elveriş, İ. (2008) *Adalet Barometresi: Vatandaşların Mahkemeler Hakkındaki Görüşleri ve Değerlendirmeleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 19.

29 Age, s. 19.

30 Age, s. 19.

olmasıdır (% 47,06).³¹ İlk cevap, avukatlık hizmetinin tanıtılmasına dolayısıyla reklam yasağının kalkmasına ihtiyaç bulunduğunu gösterirken ikinci cevap, Baroların avukatların alacağı asgari ücret tarifeleriyle mesleği korumaya çalışırken aslında onu dar bir alana hapsettiğini ortaya koymaktadır. Gerçekten de asgari ücretin 2014 Ocak-Temmuz dönemi için net 846 TL olduğu bir ülkede, bir saate kadar avukata sözlü danışma ücreti 210 TL ve her tür dilekçe yazımı ücreti ise 300 TL'dir.³² Bu verilere bakıldığında, vatandaşların avukatlık ücretini yüksek bulmasının nedeni anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, **Türkiye’de devlet tarafından vatandaşlar için ücretsiz sunulan hukuki hizmet mekanizmalarının iyi işlemediği de ortadadır. Bunlardan ilki, 1992’den beri benimsenmiş olan, ceza soruşturmaları ve yargılamaları kapsamında sunulan müdafiliktir.** İstanbul Ceza Mahkemeleri tarafından yapılmış olan bir saha araştırması, zorunlu müdafilik dışındaki hallerde müdafiliğin erişilebilirliğinin ancak % 10 civarında kaldığını göstermektedir.³³ **Hukuk davaları açısından ise hak arama özgürlüğüne, sosyal devlet ilkesine vurgu yapılarak adli yardım getirilmiştir.** Ceza davalarının aksine hukuk davalarında adli yardım uyarınca ücretsiz avukat tutabilmenin yolu, başvuran vatandaşın kanundaki “fakirlik” ve taleplerinin “açıkça dayanaktan yoksun olmaması” gibi iki kritere sahip olmasına bağlıdır. Her ne kadar 6459 Sayılı Kanunun 22. Maddesi uyarınca değiştirilen “açıkça dayanaktan yoksun olmama” kriteri, eski kriter olan “haklı oldukları yönünde kanaat uyandırmak”a göre daha esnek olsa da birçok Baronun ilk kriter bakımından farklı uygulamaları olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda fakirliğini ispat etmesi için vatandaşlardan çeşitli belgeler istenmesinin hak aramada caydırıcı bir nitelik arz ettiği ifade edilmektedir.³⁴ Sonuç olarak, her iki hizmetin de vatandaşlar tarafından pek bilinmediği, devlet tarafından yeterince tanıtılmadığı ve kullanım kolaylığı sağlanmadığı düşünülebilir.

Bütün bunlar, pro bono gibi hem ceza hem de hukuk davalarında ücretsiz bir hukuki hizmet sunum mekanizmasına ihtiyaç olduğunu ve var olan yapıların yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu tarz sivil girişimler, devletin sorumluluklarının yerine geçmek için değil tam tersine onu tamamlamak amacıyla düşünülür. Gerçekten de dünyadaki hiçbir devletin kaynakları, adli yardıma ihtiyacı olan herkese yetecek kadar geniş değildir. Ayrıca kamu kaynaklarının dağılımında hukuki hizmetler; sağlık, eğitim ve güvenlik gibi kalemlere göre öncelik olarak daha geridedir. Dolayısıyla vatandaşların adalete erişim ihtiyacına, pro bono ile katkı sağlanabilir. Bu anlamda özellikle büyük hukuk bürolarının çoğalması, pro bono hizmet sunumu bakımından önem taşımaktadır. Elbette bu, daha küçük avukatlık bürolarının ya da tek başına çalışan avukatların pro bono yapamayacağı anlamına gelmez. Ancak kurumsal yapıları ve insan kaynakları sayesinde büyük büroların bu hizmeti sunması daha olanaklıdır. Bu anlamda **pro bononun, insan**

31 Age, s. 21.

32 <http://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/belgeler/AvUcretTarifesi/tbb2014.pdf>.

33 Bkz. Elveriş İ., Jahic G. & Kalem S (2007), Mahkemede Tek Başına, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

34 Kalem S., (2012), Türkiye’de Adalete Erişim, Göstergeler ve Öneriler, İstanbul: TESEV Yayınları, s. 98.

hakları sorunlarının toplumsal sahiplenilme tabanını genişletmesi ve ücretsiz müvekkil savunmayı, bu işlere gönül vermiş aktivist avukatların işi olmaktan çıkarıp daha kurumsal hâle getirmesi bile başlı başına önemlidir.³⁵

3. TÜRKİYE'DE BAROLAR VE PRO BONO

Avukatlar, mesleklerini topluma ve toplumsal sorunlara yakın bulsalar da³⁶ adalete erişimi sağlamayı, mesleklerinin gerektirdiği bir sorumluluk olarak görmemektedirler. Barolar da ceza davalarında müdafilik olarak adlandırılan savunma avukatlığı ve adli yardım gibi, vatandaş için ücretsiz ama avukatlık ücreti devlet tarafından karşılanan iki kurumu, topluma avukatlığı anlatmanın ya da tanıtmanın bir yolu olarak görmemektedir. Bunun en tipik örneği, konuyla ilgili sorunların sıklıkla ilkeler veya hizmet kalitesi üzerinden değil, avukatlık ücretleri üzerinden tartışılması ve nitelikli yapıldığı şüphe götüren bu hizmetler için ücret artırımını talep edilmesidir. Diğer yandan Barolar, her fırsatta mesleğin kamusal yanına vurgu yapmaktadır. Ancak bu vurgu, avukatların kendilerine yargı içinde yer arama çabası için olmakta ama toplumsal sorumluluk yanını gündeme gelmemektedir.

Baroların mesleğe dair çözüm önerileri, genelde devletçi bir nitelik arz etmektedir.³⁷ Örneğin avukatların piyasada kendi müvekkilini bulmasına yönelik bir anlayışı desteklemektense, devletin avukatlara müvekkil bulmasına yönelik çözümler dile gelmektedir.³⁸ Bu anlamda pro bono tarzı projelerin, adli yardım ve müdafiliğe rakip olarak görülmesi ya da toplum nezdinde mesleğe yönelik bir saygınlık yaratma aracı olarak görülmemesi olasıdır. Nitekim örneğin Van depremi sırasında birçok meslek örgütü ve serbest meslek grubu³⁹ sahaya inerek deprem mağdurlarına doğrudan elini uzatan projeler üretirken Türkiye Barolar Birliği, sadece web sayfasında bağış hesap numarası yayınlamakla yetinmiştir. Buna karşın Haziran 2013'teki Gezi Olayları sırasında, İstanbul'daki yüz kadar avukat, kendiliğinden gönüllü bir ağ kurarak süreçteki toplu göz altılara anında müdahalenin iyi bir örneğini vermiştir. Bu olay, kendiliğinden oluşmuş gönüllü bir aktivizm olması açısından 11 Eylül saldırılarından sonra dört binden fazla kişi için eş zamanlı gaiplik kararı çıkarılması, ölüm belgeleri alınması, mal-mülk ve miras işlerinin düzenlenmesi işini New York'taki avukatların pro bono yapmasına çok benzemektedir⁴⁰

Bir başka ilginç nokta ise Baroların sık sık avukat sayısının artmasına bağlı olarak meslekte çöküş yaşandığını dile getirmeleridir. Bu duruma çare olarak, avukatlık sınavı gibi girdi odaklı çözümler önerilmekte, değer odaklı meslek etiğini yükseltme çabaları gündeme gelmemektedir. Oysa

35 Elveriş, İ. (2006) Avukatlığa İlişkin Mevcut Düzenlemeler ve Yarattığı Adalete Erişim Sorunları, İstanbul: Özer Seliçi'ye Armağan, 179-202, s. 198.

36 Elveriş İ. (2014), Barolar ve Siyaset, Türkiye'de Barolar ve Devlet Kurumları, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 118-119.

37 Age, s. 143.

38 Age, s. 144.

39 Tıp, mühendislik ve iş idaresi alanlarında pro bono yapılan hizmetlerle ilgili bir karşılaştırma için bkz. Rhode 2005, s. 73 vd.

40 Cummings s. 140. Bu sayede gerçekleştirilen ve gerçekleştirilemeyenler için bkz. Tabak R.J. (2003), A Practitioner's Reflections: the Ongoing Relevance of the Pro Bono Response to 9/11, Fordham Urban Law Journal; Vol: 31-4, 953-958.

Baroların, mesleğin varlık amacı olan müvekkillere karşı sorumlulukları hatırlatan ve aynı zamanda mesleğin toplumsal sorumluluğuna vurgu yapan bir meslek söylemini öne çıkarması beklenmektedir. Bu anlamda **pro bononun, mesleğin tekel olarak elinde tuttuğu bir ayrıcalığı topluma geri vermesinin bir yolu, bir sosyal sorumluluk gerçekleştirme aracı olduğu vurgulanabilir. Bu, ayrıca toplumda birçok kişinin avukatlıkla ve avukatlığın sağladığı faydalarla da tanışmasını sağlar. Avukat tutmamak için öne sürülen ilk sebebin, kişinin kendini savunabileceğini düşünmüş olması da bu durumun önemini göstermektedir. Bu, uzun vadede hukuki hizmetlere olan talebi de artırır.**

4. TÜRKİYE'DE YASAL ALTYAPI VE UYGULAMA

Türkiye'de yasal altyapıya bakıldığında, pro bono hakkında net bir düzenleme olmadığı görülmektedir. Avukatların alacağı ücrete dair Avukatlık Kanunu'nun 164. Maddesine göre, ücret avukatlık asgari ücret tarifesinde belirlenenden az olamaz. Yine aynı maddeye göre bir iş ücretsiz alındığı zaman Baroya bildirim yapılmalıdır. Bu açık düzenlemeye rağmen avukatlıkta ücret alınmasının zorunlu olduğu dile getirilmekte, bunun nedeni de söz konusu hakkın kabulünün uzun zaman almış olmasına bağlanmaktadır.⁴¹ Günümüzün materyalist dünyasında bu görüşün geçerliliğini kaybetmiş olduğu rahatlıkla düşünülebilir. Nitekim Türkiye Barolar Birliği (TBB) Disiplin Kurulu, 2000 yılında aldığı bir kararda, ücretsiz dava kabulü ile asgari ücret altında iş kabulünün birbirinden farklı şeyler olduğunu belirtmiştir. Dahası, kanun koyucunun ücretsiz dava alınmamasını istemesi durumunda buna ilişkin bir ibareyi kanuna ekleyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca şikâyete tabi avukatların amaçlarının, belde halkına hizmet ve davranışlarının kamu yararına uygun olması nedeniyle kendilerine ceza verilmesi talebini reddetmiştir.⁴² Bu bağlamda, kamu yararına ücretsiz hukuki hizmet vermenin, hukuka aykırı olduğunu iddia etmek pek de mümkün değildir.

5. TÜRKİYE'DE PRO BONO UYGULAMALARINDAN BİR ÖRNEK: İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İNSAN HAKLARI MERKEZİ PRO BONO ÇALIŞMASI

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi kapsamında, 2006 yılında hukuki hizmete ihtiyacı olan sivil toplum kuruluşları ile pro bono iş yapmak isteyen hukuk bürolarını eşleştirmek amacıyla ücretsiz bir hukuki hizmet ağı bu satırların yazarı tarafından kurulmuş ve yönetilmiştir. Bu bölümde, Türkiye'de ilk örnek çalışma olan bu pro bono ağda yaşanan tecrübeler ve çıkarılan bazı sonuçlar burada paylaşılacaktır.

Ağı kurmak için öncelikle kendi alanlarında öncü olduğu düşünülen Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ziyaret edilerek bu kuruluşların hukuki ihtiyaçlarının neler olduğu belirlenmiştir. Bu STK'ların arasında kadın grupları, LGBT grupları, hasta hakları, fikri mülkiyet ve çevre grupları gibi birçok farklı grup yer almıştır ve hâlen de ağa katılmaları için yeni oluşumlarla temas kurulmaktadır. Bu

41 Güner S. (2003), *Avukatlık Hukuku*, Ankara: Ankara Barosu Yayınları, s. 244.

42 Elveriş, İ. (2006), *agm*, s. 199.

STK'lar seçilirken ülkenin haklar gündemi ve söz konusu STK'nın alanında adını duyurması temel alınmıştır. Farklı grupların hukuki ihtiyaçları da farklı olmuştur. Bu ihtiyaçların bazıları şöyledir:

1. STK'ların kendi kurumsal kapasiteleri için hukuki destek:

Bazı STK'lar, kendi kurumsal kapasitelerine ilişkin hukuki destek istemiştir. Örneğin dernekler mevzuatı uyarınca yapılacak işlemler ve tüzük yazılması, vakıf statülerinin değiştirilmesi, kamu yararına çalışan dernek statüsü alınması gibi. Keza yabancı kanunların Türkiye'de olmayan ancak STK'nın savunuculuk yapmak istediği konuda örnek olması için tercüme edilmesi, mevzuat veya mahkeme kararlarının taranması da bu kurumsal desteğe örnek olarak gösterilebilir. STK'ların kiraladıkları yerler, işe aldıkları kişilerle veya iş yaptıkları kooperatif veya üçüncü kişilerle ilişkilerini düzenleyen sözleşmelerin yapılması da kurumsal destek kapsamına girmektedir.

STK'ların hukuki sorunları, bazen idari yazışmalarla çözülmekte bazense ilgililere talep mektupları yazılması veya icra takiplerine ya da dava açılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

2. STK'ların hedef grupları ve çalışma alanlarına yönelik yardım:

Bazı STK'lar ise hukuki yardımı, temsil ettikleri kişi ve gruplar için istemektedir. Sonuçta STK, konusunda desteğe ihtiyacı olan kişileri en iyi bilen kurumdur. Bu ihtiyacı karşılamak için benzer sorunları yaşayan hedef gruplara hukuki bilgi aktaran toplantılar düzenlendiği gibi STK'ya başvuran kişilere belirli günlerde sözlü danışmanlık hizmeti verilmesi, bazı durumlarda hukuki evraklar hazırlanması, bazen de dava açılması gerekmiştir. Pro bono ağının yardımcı olamadığı durumlarda kişiler adli yardıma da yönlendirilmiştir.

Bu şekilde belirlenen hukuki ihtiyaçları içeren STK'lar listesi, hukuk bürolarına gönderilmiştir. Bürolar da kendi öncelik ve amaçlarına göre çalışmak istedikleri STK'ları seçmiştir. İnsan Hakları Merkezi ise tarafları bir araya getirmiştir. Nitekim bu faaliyet, yeni ortaya çıkan STK'lar ve onların hukuki ihtiyaçlarını tespit etmek için hâlen devam etmektedir. Yeni hukuk bürolarının ağa katılması için de uğraş verilmektedir. Bugüne kadar birçok STK ve hukuk bürosu eşleşerek birbirleriyle işbirliği yapmış, böylece hem bireylere hem de STK'lara hukuki destek verilmiştir. Hâlihazırda ağdaki 13 STK ile 11 hukuk bürosu eşleşmiştir ancak kendisine bir STK seçmeden bireysel başvuru alan avukatlar da bulunmaktadır. Diğer yandan, bir bankanın hukuk müşavirliği de çeşitli kadın gruplarına ücretsiz hukuk eğitimleri vererek pro bono ağa destek vermektedir. Bunun yanı sıra, Merkez'in web sayfasında çeşitli konulara yönelik olarak hazırlanmış hukuk rehberleri de kamuoyuyla paylaşılmaktadır.⁴³ Bu sayede toplumun hukuki konularda farkındalığının artırılması hedeflenmektedir.

Ağdaki avukatların gündelik çalışma alanları, STK'ların çalışma alanlarından oldukça farklı olduğu için kimi zaman avukatlara yönelik eğitimler de verilmiştir. Bu anlamda ağ yöneticisi konumundaki Merkez'in rolü şöyle sıralanabilir:

- İlişkiyi takip etmek ve sorun varsa çözmeye yardımcı olmak,
- Yeni hukuk büroları ve STK'lar bulmak,

43 <http://www.bilgi.edu.tr/tr/haberler-ve-etkinlikler/haber/2659/hukuki-yardim-agi-pro-bono/>

-
- Pro bono avukatları bir araya getirmek,
 - Yurtdışı konferansları duyurmak,
 - Eğitim ve motivasyon toplantıları organize etmek,
 - Taraflar arasında koordinasyonu sağlamak.

Çeşitli mecraları takip ederek net bir rakama ulaşmak zor olsa da 2006-2009 döneminde 267 başvuru alınmıştır. 2010'da iki hukuk bürosunun bir belediye üzerinden aldıkları başvuru sayısı 396, 2011'de ise 246 olmuştur. Dolayısıyla kuruluşundan bu yana pro bono ağında bini geçen bir hizmet sunumu olduğu düşünülmektedir.

STK'ların Pro Bono Çalışma Yöntemine İlişkin Yaşadığı Zorluklar

Türkiye gibi gönüllülük geleneği bulunmayan ve karşılıksız hizmet alma pratiği yaygın olmayan bir ülkede pro bono çalışma yöntemine dair zorluklar yaşandığına değinmeden geçmemek gerekir. Öncelikle, Merkez çalışmalarından edinilen izlenim Türkiye'de STK'ların etkin ve verimli çalışma konusunda eksiklikleri olduğu yönündedir. Ancak girişte değinilen Türkiye'de hukukun değişen rolü ve hukuki tartışmaların siyasal gündemin içinde sıklıkla yer alması, STK'ların hukuki farkındalığını artırmıştır. Özellikle kadın hakları alanında çalışan STK'ların elde ettiği hukuki başarılar, diğerlerini de hukuki strateji odaklı düşünmeye yöneltmiştir. Dolayısıyla ilk başta şüpheyle yaklaşılsalar da daha sonra kendilerine önerilen böyle bir teklife sıcak baktıkları görülmektedir. Yine de avukatlarla STK dünyası arasında sınıfsal çatışmalar veya önyargılar yaşanabilmektedir. Bu sorunlar, zamanla taraflar birbirini yakından tanıdıka aşılabilir.

Öte yandan STK'ların mali sorunları devam etmektedir. Buna bağlı olarak STK'ların devamlılık ve insan kaynağı sorunları da olabilmektedir. Bu sorunlar, STK'ların çalıştıkları alana bilgi düzeyinde yeterince hakim olamamalarına neden olabilmektedir. Bu da söz konusu STK'nın seçmiş olduğu hukuk bürosuna yeterli derecede hukuki iş yönlendirememesi anlamına gelebilmektedir. Diğer taraftan, hukuk bürosunun da yeni ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçları dile getiren STK'ların oluşturduğu dinamik alanı yakından takip etmesi gerekmektedir. Sonuçta, bir hukuk bürosu ile STK'nın iyi çalışma ilişkisi kurması, STK'nın ne kadar yerleşik olduğu ve ne kadar profesyonel çalıştığıyla yakından ilgilidir. Pro bono hizmetlerin, STK'nın belli menfaatleri temsil görevini yerine getirmede sağladığı destek ile STK'nın kurumsal kapasitesinin gelişmesine olan katkısı açıktır.

Hukuk Bürolarının Pro Bono Çalışma Yöntemine İlişkin Yaşadığı Zorluklar

Ticari müvekillere alışık hukuk büroları ile pro bono iş yapmanın da başka zorlukları bulunmaktadır. Bu zorluklardan ilki, günlük çalışma alanlarının çok farklı olması nedeniyle STK'ların çalışma alanlarına yabancı olmalarıdır. Bu konu, bir eğitimle halledilebilecek gibi görünse de özellikle başlarda hukuk bürosunun hangi STK'yı seçeceğine etki edebilmektedir. Örneğin hukuk bürosu, müvekilleri nezdinde olumsuz etki veya menfaat çatışması yaratmayacak STK'lara yönelebilmekte veya daha siyasi çalışan STK'lara karşı bir çekingenlik söz konusu olabilmektedir. Dahası, özellikle büyük hukuk büroları, ticari şirketler ve "sonuç odaklı" müvekillere çalışma deneyimine sahipler. Oysa STK'lar, kâr amaçlı kuruluşlar olmadıkları için ticari bir müvekkil kadar etkili ve verimli karar veremeyebiliyorlar. Bu anlamda hem STK hem de maddi imkânı kısıtlı şahsi başvuruçular için doğru hukuki bilginin kendisi bile kişiyi güçlendirici

nitelik arz etmektedir. Bazen sonuç elde edilmese bile sırf yaşanan hukuki süreç bile güçlendirici ve faydalı olabilirken müvekkil, davasına devam etmezse avukatlar, emeğinin ve zamanının boşa gittiğini düşünebilmektedir.

Hukuk büroları bakımından önemli noktalardan birisi de yönetici avukatların sergilediği liderliktir. Pro bono, günlük çalışma saatlerinden zaman ayırarak yapıldığı için harcanan saatlerin iş saatlerinden sayılması gerekmektedir. Bu, özellikle büyük bürolarda yılda belirli fatura saati yaratma baskısı altındaki avukatlar için önemli bir şart olarak kendini göstermektedir. İşin gönüllülüğe dayanması nedeniyle insan kaynağı boyutu da önemlidir. Pro bonoyu daha çok genç avukatların yapması, yurtdışına yüksek lisans eğitimine gitme, iş değiştirme, aile kurma gibi durumları gündeme getirebilmektedir. Ayrıca kişi bir süre pro bono yaptıktan sonra ara vermek isteyebilir. Dolayısıyla pro bononun sürekli olarak yeni avukatlarla beslenmesi gerekmektedir.

Bu ağın oluşumunda barolar ve Adalet Bakanlığı gibi kamusal kurumlardan destek alınmamıştır. Bunun sebebi, girişimin sivilliliğinin önemszenmesi ve öncelikle tabandan gelen destekle ağın kendi ayakları üstünde durmasının hedeflenmesidir. Hâlihazırda yarı zamanlı bir ağ yöneticisi ile birlikte çalışacak kadar büyümüşse de bu büyüme yavaş olmuştur. Diğer yandan, bir büro hakkında asgari ücret tarifesinin altında hukuki hizmet sunuyor suçlaması ile Baroya bir şikâyet iletilmiştir. Bunun sonucunda büro hakkında disiplin soruşturması açılmıştır. Şikâyette bulunan kişi, pro bono ağında yer alan bu büronun temsil ettiği vatandaşın davacı olduğu hastanenin vekilinden başkası olmamış, şikâyet de bir yere varmamıştır.⁴⁴ Bu örnek de Baro gibi bir meslek kuruluşunun pro bono konusunda destekleyici bir rol oynamadığını göstermektedir. Ayrıca Avukatlık Kanunu'nda daha net bir düzenleme yapılmaması hâlinde diğer avukatların pro bonoya yönelik olarak bir tehdit oluşturabileceğini de ortaya koymaktadır. Ağda seneler içinde belirli bir başarı yakalandığı ve gönüllü avukatlığın Türkiye'de son yıllarda daha görünür olduğu düşünülerek TBB nezdinde bu konuda girişimde bulunulmuştur.

Merkez, ağ kapsamındaki avukatlar için New York'ta staj imkânı sağlamak ve Türkiye'den Avrupa Pro Bono Forumu'na 2008'den beri (her sene olmasa da) katılımı desteklemektedir. İstanbul'un, gelecekte Avrupa Pro Bono Forumu'na ev sahipliği yapması Merkez'in hedefleri arasındadır. Ancak Forum, bunun için öncelikle Baroların konuya olumlu bakmasını şart koşmaktadır. Dolayısıyla TBB nezdindeki girişim daha da önem kazanmaktadır. Ayrıca Avukatlık Kanunu'nun değişmesinin gündemde olduğu şu dönemde, pro bononun önünü açacak düzenlemelerin hükümetin de gündeminde olması önemlidir.

⁴⁴ Pro bono ağına başvuran acil bir durum için özel hastaneye kabul edilirken kredi kartından yüklü meblağlar çekilen ve borç senedi imzalatılan bir vatandaşdır.

6. SONUÇ

Türkiye’de hem STK’ların hem de maddi imkânı bulunmayan kişilerin pro bono hukuki hizmetlere ihtiyacı olduğu açıktır. Diğer yandan, Türkiye’deki hukuki hizmetler piyasasının da büyümeye ihtiyacı vardır. Bu anlamda, pro bono hukuki hizmetlerin desteklenmesi, hem kişilere ve mali kaynakları sınırlı STK’lara bürokrasi olmayan ek bir adalete erişim imkânı sağlar hem de avukatların mesleki tatmin ve toplumsal görünürlüğüne katkıda bulunur. Uzun vadede hukuki hizmetlere olan talebi de artırır.

Ancak Adalet Bakanlığı’nın 2012 yılına ait Yargı Reformu Stratejisi Taslağı’nda adalete erişim başlığı altında pro bonoya ilişkin bir başlık bulunmamaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki devlet, sadece hukuki düzenlemeler yoluyla değil bir takım teşviklerle de pro bono hizmet sunulmasını destekleyebilir. Örneğin Avustralya’da devlet, hukuki hizmet alımı için ihaleye çıkarken kendisinden hukuki iş almak isteyen büroların, hükümete gönderilen fatura saatlerinin en az % 5’i kadar pro bono yapmasını beklemektedir.⁴⁵

Türkiye’de bu anlamda hem meslek örgütlerinin hem de devletin, gönüllülükle oluşmuş ve kimseden bir şey beklemeden bugünlere gelmiş olan bu mekanizmaların önünü açmasının zamanı gelmiştir.

⁴⁵ <http://www.nationalprobono.org.au/page.asp?from=3&id=274>.

EK: İNSAN HAKLARI ALANINDA PRO BONO HUKUK HİZMETLERİ ÇALIŞMA ZİYARETİ RAPORU⁴⁶

7-10 OCAK 2014, LONDRA

Hande Özhabes

TESEV Demokratikleşme Programı, 2010 yılından bu yana İnsan Hakları Dava İzleme çalışmaları yapmakta, Türkiye'nin geçmişle yüzleşme sürecine ceza yargılamaları ve cezasızlıkla mücadele odaklı bakmaktadır.

2009 yılında Ergenekon davasının başlaması ile birlikte, 1990'larda Kürt vatandaşlara karşı gerçekleştirilen ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili son derece önemli bilgiler gün ışığına çıkmış ve ardı ardına yeni soruşturmalar ve davalar açılmaya başlanmıştır. Ancak bu ağır hak ihlalleriyle ilgili yürümekte olan davaların daha etkili sonuçlara ulaşabilmesi için; bu yargılamaların ülkenin sadece bir bölümünde değil, tümünde gündem yaratması ve kamuoyu tarafından takip edilmesi, sahiplenilmesi ve dolayısıyla geçmişle yüzleşmenin toplumsal bir karşılığının olması için daha sistematik ve stratejik bir çerçeveye ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Çoğu 1993-95 yılları arasında işlenen bu suçların 20 yıllık zamanaşımı süresine yaklaştığı da göz önünde bulundurulduğunda, bu ihtiyacın aciliyeti artmaktadır.

TESEV, geçmişte devlet kaynaklı ağır insan hakları ihlalleri işlenen illerdeki avukatlar ve ülke genelinde insan hakları savunuculuğu yapan sivil toplum kuruluşları ile yaptığı görüşmelerde, daha sistematik ve stratejik bir yaklaşımın ne olabileceği konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur. Bu görüşmelerin sonucunda, davaların genellikle avukatların ortaya koyduğu bireysel gönüllü katkı ile yürütüldüğü belirtilmiş, insan hakları alanında destek sağlayan hukuk klinikleri, pro bono çalışan hukuk büroları veya kendi finansmanını sağlayan insan hakları hukuk büroları gibi yurtdışında uygulanan modellerin Türkiye'de bir ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.

TESEV DP, insan hakları davalarında farklı paydaşlar arasında geliştirilen "pro bono" hukuki işbirliği modellerinin nasıl işlediğini yerinde gözlemlemek ve Türkiye'de oluşturulabilecek benzer çalışmalara destek sunmak amacıyla 7-10 Ocak 2014 tarihleri arasında Londra'da bir çalışma ziyareti düzenlemiştir.

Ziyaretin amacı aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Büyük hukuk büroları ve sivil toplum örgütleri arasındaki işbirliği örneklerini incelemek
- Pro bono hukuk hizmetlerini ve çalışma alanlarını yakından incelemek
- Pro bono modelinin finansal sürdürülebilirliğinin nasıl sağlandığını incelemek
- Türkiye'de nasıl bir model geliştirilebileceği üzerine fikir üretmek

⁴⁶ Çalışma ziyaretine TESEV Demokratikleşme Programı'ndan Koray Özdiil, Hande Özhabes ve Zeyneb Gültekin; Ankara Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi Müdürü Öğretim Üyesi Kerem Altıparmak, Şırnak Barosu'na kayıtlı avukat Veyssel Vesek ve Batman Barosu'na kayıtlı avukat Erkan Şenses katılmıştır.

ÇALIŞMA ZİYARETİNDE ZİYARET EDİLEN KURUMLAR

INTERIGHTS (International Centre for the Legal Protection of Human Rights)

Interights, 1982'de kurulan ve hukuki çalışmalar yapan Londra merkezli uluslararası bir sivil toplum örgütüdür. Interights, insan haklarının yasal olarak korunmasına destek vermektedir. İnsan haklarının korunması ve desteklenmesi konusunda ulusal mahkemelerin yanı sıra bölgesel ve uluslararası kurumlarla da çalışmakta, uluslararası insan hakları hukukunun çağdaş bir şekilde yorumlanmasına katkı sunmaktadır. Interights, faaliyetlerini üç ana başlık altında toplamaktadır: Stratejik dava yürütücülüğü, avukatlar için kapasite geliştirme faaliyetleri ve yasal gelişmeler ile ilgili yayınlar hazırlama.

Finansal Kaynakları

Interights, dışarıdan aldığı fonlara bağlı olarak çalışan bir kurumdur. Açık Toplum Vakfı ve Ford Foundation gibi kurumlardan fon desteği almaktadır. Ayrıca bağış da kabul etmektedir. İngiltere dışında yürüttüğü faaliyetler için İngiliz hükümetinden de fon almaktadır. Ziyaretin yapıldığı Ocak 2014 itibariye 13 tam zamanlı çalışanı bulunmaktadır. Çalışan sayılarının, buldukları finansal kaynağa göre zaman zaman değiştiği ifade edilmiştir.⁴⁷

Stratejik Dava Yürütücülüğü

Nerelerde Çalışıyorlar?

Interights, özellikle Doğu Avrupa ve Afrika'daki insan hakları ihlalleri ile ilgili davalarla ilgilenmektedir. Çalışma alanı seçilirken ilgili davada Interights'ın uzmanlığının olup olmadığı da belirleyici olmaktadır.

Davaları Nasıl Seçiyorlar?

Interights, öncelikli olarak belirlediği üç tematik alanda çalışmaktadır. Bunlar; ekonomik ve sosyal haklar, eşitlik ve güvenlik ve hukukun üstünlüğüdür.

Interights, yaratmak istediği etkiyi kısıtlı kaynaklarla en kolay şekilde yaratabileceği davaları özenle seçerek çalışmaktadır. Interights, insan hakları normlarının ulusal hukuk sistemlerinde yerleşmesine katkı sağlayacak ve davaya müdahil kişilerden çok, daha geniş kesimler için fark yaratabilecek davalar seçmektedir. Interights'ın belirlediği başarı kriteri kazanılan dava sayısı değil davaya müdahil olanların ötesinde daha geniş kesimlerin haklarında iyileştirme yapabilecek etkiyi yaratabilecek kazanımlar elde etmektir. Bu da esas olarak ulusal mahkemeler ve hukuk sistemlerinde uluslararası insan hakları standartları ve içtihatlarına uygun kararlar çıkarmak ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle Interights, dava seçiminde yerel ortaklarının işbirliği ile çok seçici davranmaktadır.

Interights, seçtiği davaların ya bir ülkede sistematik hale gelmiş bir hak ihlali ile ilgili olmasına ya da insan hakları sisteminde temel bir yasal açığa işaret etmesine özen göstermektedir.

Kadına karşı şiddet konusu gibi hassas konularda davanın mağdurunun, bazen kendi çıkarlarını savunmasından feragat etmesi gerekebilmektedir. Bunun sebebi, bu tür davaların büyük bir etki yaratabilmek amacıyla uzun sürmesi ve bu süreçte mağdurun uzun süre kamuoyunda görünür olmak gibi bir risk almasıdır. Bu da üzerinde çalışılacak davanın seçiminde dikkat edilen ve en uygun davayı

⁴⁷ Interights, Mayıs ayı sonunda finansal sebeplerden dolayı kapattıklarını ilan etmiştir.

bulmayı zorlaştıran bir etkidir. Buna karşılık İnternet yasağı gibi mağdurun geniş kesimler olduğu durumlarda bu risk daha azdır.

Çalışma Yöntemleri

Çalışmaları iki farklı şekilde gerçekleşmektedir:

Yerel mahkemede devam eden davalar için çalıştıkları ülkeden yerel ortaklar bularak avukatlar ile beraber çalışmaktadırlar. Bu tür ortaklıklarda, avukatlarla birlikte çalışarak davada nasıl bir strateji izleneceğine ilişkin danışmanlık sağlanmaktadır. Özellikle yerel mahkemenin önüne uluslararası içtihatların sunulması için avukatlara yol gösterilmektedir. Yerel bir ortak ile çalışıldığı durumlarda avukatın ücreti ödenmemekte ancak kimi zaman yol ve konaklama masrafları karşılanmaktadır.

Yerel mahkemede davanın kaybedilmesi durumunda, davanın avukatına davayı uluslararası veya bölgesel mahkemeye taşıması için destek verilmektedir. Bazı vakalarda Interights, üçüncü parti olarak da davalara müdahil olmaktadır.

Bölgesel ve uluslararası mahkemelerde davanın kazanılması durumunda, tazminat mağdura verilirken dava masrafları yerel ortaklık kurulan kurum ile Interights arasında paylaşılmaktadır.

Avukatlar için Kapasite Geliştirme

Interights, yerelde avukatların kapasitelerini artırmak için eğitimler düzenlemektedir. Eğitimlerin genel amacı, davalara bakabilecek avukatların sayısının artmasını sağlamaktır.

The Law Society

İngiltere ve Galler'deki avukatları temsil etmektedir. Hükümet ve diğer aktörlerle lobicilik faaliyetleri yürütmekte, aynı zamanda eğitim ve danışmanlık hizmeti de sunmaktadır. Avukatların desteklenmesi ve korunması konusunda çalışmaktadır.

Çalışma Alanları

- İngiltere'deki dava süreçlerini izleyerek yasal reform önerilerinde bulunmak
- Avukatlar için Avukatlık (Lawyers for Lawyers):

Avukatlar için Avukatlık çalışmasının amacı, avukatlık mesleğini yürütenleri korumak ve bu konuda kamuoyunu bilinçlendirmektir. The Law Society, Türkiye gibi avukatların baskı altında görev yaptığı ülke avukatlarıyla dayanışma içinde bulunmaktadır. Risk altında çalışan avukatlar için uluslararası yarı diplomatik yarı hukuki mektuplar hazırlayarak hükümetlere göndermektedir. Gözaltına alınan İstanbul Barosu avukatları, KCK davası ve Çağdaş Hukukçular Derneği davalarında tutuklu avukatlar ile ilgili de benzer şekilde kampanya yapmışlardır.

- Diğer ülkelerdeki barolarla ortak kapasite geliştirme faaliyetleri (Buna örnek olarak geçtiğimiz sene Diyarbakır Barosu ile ortak çapraz sorgu eğitimi verilmiştir.)

Finansman

Law Society'nin İngiltere çapında 166.000 üyesi var ve tüm üyeler bir üyelik aidatı vermektedir. Finansmanının büyük oranını bu şekilde sağlayan Law Society, aynı zamanda proje bazlı fonlar da kabul etmektedir.

The Aire Centre

Aire Centre, Avrupa Birliği hukuku ve Avrupa insan hakları hukuku konusunda ücretsiz hukuki danışmanlık veren “hayır kurumu” (*charity*)⁴⁸ statüsündeki bir örgüttür. Aire Centre, uzmanlık alanına giren konularda maddi geliri düşük ve hukuki yardıma ulaşmakta güçlük çeken kişilere hukuki danışmanlık vermekte, bu kişilere yardım eden hukuki danışmanlara (hukuk firmalarının pro bono bölümleri gibi) yol göstermekte ve genç avukatlar yetiştirilmesi için eğitimler düzenlemektedir. Aire Centre, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) de dava götürmektedir. Kurum, 1993 yılında kurulduğundan beri AİHM’e 100’den fazla dava götürmüştür.

Aire Centre, Avrupa Birliği (AB) hukuku konusunda uzmanlık sahibidir. İngiltere’den ve diğer ülkelerden kurumlar ve kişiler Aire Centre’e yasal tavsiyeler için başvurmaktadır. Günde 8-10 adet başvuru aldıklarını, talep çok fazla olduğunda başvuranları ilişkide oldukları avukatlara yönlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Öncelikli çalışma alanları; kadın hakları, göçmen/mülteci hakları, 3. ülke vatandaşları ile yapılan evliliklerden kaynaklanan hukuki sorunlar ve sosyal haklardır.

Aire Centre’nin büyük hukuk firmaları ile güçlü ilişkileri bulunmaktadır. İngiltere’de birçok büyük hukuk firmasının pro bono birimi bulunmaktadır. Aire Centre bunun hem hukuk firmaları için iyi bir halkla ilişkiler aracı olduğunu hem de içtihat oluşturabilecek kararlar aldırma çabaları bulunduğunu belirtmiştir. Özellikle son 5-6 senedir oldukça yaygınlaşan pro bono hukuk hizmeti için İngiliz hükümeti, hukuk firmalarına bu hizmetlerini vergiden düşme imkânı tanımaktadır. Hukuk firmalarının halkla ilişkilerinde ve yıllık raporlarında işlerine yarayacak davalar konusunda daha hevesli oldukları gözlemlenmiştir.

Hukuk firmaları ile Law Society arasındaki ortaklık şöyle işlemektedir: Law Society, kendisine gelen vakaları bu firmalara iletmekte ve firmalar tarafından sağlanan ücretsiz hukuk hizmetinin kalitesini denetlemektedir. Hukuk firmaları, Aire Centre’nin uzmanlık sahibi oldukları alanlarda kurumdan danışmanlık almaktadır.

Müdahil Oldukları Davaları Nasıl Seçiyorlar?

Davalara bazen başından itibaren, bazen de yürümekte olan bir davaya STK’lar ya da hukuk firmalarının Aire Centre’dan hukuki uzmanlıklarını sunarak müdahil olmasını talep etmeleri üzerine müdahil olmaktadır. Davaları seçerken davaya bir katma değer katıp katamayacaklarına bakarak karar vermektedirler.

Finansal Kaynakları

Kazanılan davalarda tazminat mağdura verilirken Aire Centre dava masraflarını almaktadır. Davanın kaybedilmesi hâlinde mağdurdan herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Aire Centre, çok çeşitli kaynaklardan fon alıyor. *Charity* statüsü olması sebebiyle üye tabanlı bir kuruluş değil. Kaynakları AB’den, İngiltere’deki kaynak sağlayıcılardan, İngiltere dışındaki davalar için İngiliz hükümetinden, hukuk firmalarından ve barolardan gelmektedir. Kaynakların çeşitliliği, kurumun sürdürülebilirliğini sağlamak için önem teşkil etmektedir.

⁴⁸ *Charity*, Türkiye’deki kamu yararına dernek statüsüne denk gelen bir hukuki statüdür. Ancak İngiltere’de bu statü, Türkiye’nin aksine bağımsız bir kurum tarafından verilmektedir. *Charity* statüsü, kurumlara vergi muafiyeti sağlamaktadır.

Open Society Justice Initiative (OSJI)

OSJI; dava açma, savunuculuk, araştırma ve teknik destek çalışmaları yaparak insan haklarını desteklemekte ve hukuki kapasite geliştirme çalışmaları yürütmektedir. Çalışmalarının odağı uluslararası suçlar konusunda hesap verebilirlik, ırksal ayrımcılık ve devletsizlik, ceza adaleti reformu, ulusal güvenlik ve terörle mücadeleden doğan hak ihlalleri, bilgi edinme ve ifade özgürlüğü ve yolsuzluk oluşturmaktadır.

OSJI, ziyaret edilen diğer kurumların aksine insan hakları davalarının genellikle savunuculuk tarafında durmaktadır. Örneğin Khmer Rouge davasını başından sonuna kadar takip ederek bir web sitesi⁴⁹ aracılığı ile davada olanlar hakkında kamuoyunu düzenli bilgilendirmişler. Aynı zamanda dava ile ilgili Birleşmiş Milletler 'de (BM) sürekli savunuculuk faaliyeti yürütmüşler. OSJI, bu çabaları haricinde dava hakkında kamuoyuna bilgi sunan hiçbir mercii olmadığını bu nedenle yaptıkları işin kamuoyu baskısı yaratma konusunda işe yaradığını belirtmektedir.

The Democratic Progress Institute (DPI)

DPI, çatışma çözümü ve demokrasinin güçlendirilmesi konusunda çalışan uluslararası bir grup uzmanın danışmanlığında kurulmuş bağımsız bir sivil toplum örgütüdür. Barışın desteklenmesi ve demokrasinin güçlendirilmesine sivil katılımın daha fazla dâhil edilmesi konusunda uzmanlık sağlamakta, araştırma yapmakta ve uygulanabilir yaklaşımlar geliştirmektedir.

DPI, Kurdish Human Rights Project (KHRP) olarak bilinen kurumun misyonunu tamamladığı gerekçesi ile kapatılmasının ardından kurulmuş bir kurumdur. Ziyarette, çalışma alanı ile olan ilgisi nedeniyle KHRP deneyimi üzerine bilgi alınmıştır.

KHRP faaliyette olduğu dönemde Güneydoğu bölgesinde birçok vaka bulgulama heyetine katılmış, davalara gözlemci yollamak suretiyle Kürt vatandaşların yaşadıkları insan hakları konusunda incelemelerde bulunup raporlar hazırlamış, avukatlara eğitimler düzenlemiş ve 1990'larda yaşanmış faili meçhul ve kayıplara ilişkin birçok olayı AİHM'e taşımıştır. Türkiye'de benzer faaliyetleri yürüten başka birçok kurumun ortaya çıkması ile de kendini feshetmiştir. Bugün KHRP'nin misyonunun bir benzerini DPI bünyesindeki LLG – London Legal Group sürdürmektedir.

London Legal Group, kişi ya da kurumların daveti üzerine kendi uzmanlık alanları olan ülke ve konularda çalışmaktadır. Uzmanlıkları esas olarak uluslararası hukuk üzerinedir ve genellikle ülkelerdeki iç hukuk yolları tüketildikten sonra davalara dâhil olmaktadır. Kritik buldukları davalarda iç hukuk yollarının tüketilmesi için hukuki danışmanlık da vermektedirler. Çoğunlukla pro bono hukuki hizmet veren danışmanlar ile çalışmaktadırlar. Bu danışmanlık, dava aşamasında hangi delilleri ne zaman sunmalı ya da nasıl bir strateji izlenmeli gibi konuları içermektedir. İç hukuk yolları tüketildiğinde mağdur adına AİHM başvurusunu hazırlayıp mahkemeye sunmaktadırlar.

“Charity” statüsünde oldukları için üye tabanlı değiller. BM, ABD ve AB menşei fon kaynaklarına başvurarak finansal sürdürülebilirliklerini sağlamaktadırlar. Hizmet sundukları başvurucudan herhangi bir para talep etmemektedirler. Kazanılan tazminat, mağdura bırakılmaktadır. Dava masrafları ise yerelde birlikte çalıştıkları avukatlar ile paylaşılmaktadır.

49 <http://www.ijmonitor.org/category/khmer-rouge-trials/#>

KHRP Deneyiminden Aktarılanlar

- İnsan hakları davalarına gönüllülük temelinde bakmak uzun vadede mümkün olmamaktadır. Fon kaynağı olan düzenli bir ofisin varlığı bu noktada önem kazanmaktadır. Fon veren kurumlar, sürekliliği önemsemekte ve bu nedenle fon arayışlarında bu süreklilik kararlılığının altının çizilmesi gerekmektedir.
- Davalarda başarılı olunması için en az bir avukatın davayı birebir sahiplenmesi ve yürütmesi çok önemli bir noktadır. Bunun için de kaynak bulunması gerekmektedir. KHRP örneğinde bu avukatlar, İngiliz yasasına göre danışman olarak işe alınmıştır. Türkiye’de bunun yasal dayanağı sorgulanabilir.
- 1990’larda yaşanan hak ihlallerinin çoğunluğu, birbiri ile ilişkilidir ve bunların bir haritalamasının yapılması gerekmektedir. Daha sonra ise davaların, bu bütüncül haritaya göre stratejik olarak ele alınması ve takip edilmesi gerekmektedir. Bunların hayata geçirilebilmesi için ise maddi kaynak ve profesyonel bir yaklaşım önem kazanmaktadır.
- Her davanın bu şekilde takip edilmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle başarı şansı yüksek ve içtihat oluşturabilecek stratejik davalar seçmek gerekmektedir. Bunun avukat açısından vicdani bir yükü olsa da uzun vadede kazanım için böyle bir yol izlemek gerekmektedir. Bireylerin bu vicdani yük nedeniyle bunu yapması zor olmaktadır bu yüzden ancak kurumsal bir kimlik bunu yapabilir.
- Uluslararası ortaklıklar kurmak, hem kaynak bulmak hem de birikmiş tecrübelerden yararlanmak için faydalı olacaktır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışma ziyaretinde sivil toplum kuruluşları, avukatlar ve hukuk firmaları arasında oturmuş bir işbirliğinin olduğu görülmüştür. Hukuk firmaları, hem halkla ilişkiler açısından hem de sağlanan vergi indirimi gibi avantajlar nedeniyle pro bono birimlerine giderek daha fazla önem vermektedir. Bu hizmet, STK’ların tematik uzmanlıkları ile birleşerek hukuk danışmanlığına erişimi kısıtlı kişilere ücretsiz hukuki yardıma erişim imkânı sunmaktadır.

Her kurumun, insan haklarının belli alanlarında uzmanlaştığı görülmektedir. Kurumlar, insan hakları normlarının ulusal hukuk sistemlerinde yerleşmesine katkı sağlayacak ve davaya müdahil kişilerden öte daha geniş kesimler için fark yaratabilecek davalara destek sağlamaktadır. Çalışacakları davaları bu etkiyi yaratabilmek için özenle seçmektedirler. Çalışma yöntemleri, davaları yerelde yürüten avukatlara destek olmak şeklinde olabildiği gibi AİHM gibi bölgesel ve uluslararası mahkemelere götürmek şeklinde de olabilmektedir. Bu şekilde, kronik hâle gelmiş insan hakkı ihlallerinin giderilmesi ve önlenmesi için mahkemelerden içtihat oluşturacak örnek kararlar çıkmasına çalışılmaktadır.

Kurumların finansal yapıları ve sürdürülebilirliğine ilişkin gözlem, bu kurumların genel olarak proje bazlı fon kaynakları ile ayakta durduğunu göstermektedir. Bunun yanında bu kurumlar, Türkiye’de “kamu yararına dernek” statüsüne benzer “charity” statüsünde oldukları için vergi muafiyeti gibi teşviklerden de faydalanmaktadır. İngiltere’de tüm avukatların yılda en az 1 saat pro bono hizmet verme zorunluluğu da bu kurumların insan kaynağı gücünü artırmaktadır.

Yayıma Hazırlayan: Hande Özhabes

Dil Düzeltisi: Özlem Dağ

Copyright @ Kasım 2014

Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz.

Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV'in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

TESEV Demokratikleşme Programı, bu yayının hazırlanmasındaki katkılarından ötürü İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı'na (Sida) ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkür eder.